

ГУМАНІТАРНА ЕКСПЕРТИЗА – СТРАТЕГІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ

Меднікова Г. С.

ВСТУП

Нині актуальність гуманітарної експертизи зумовлюється викликами науково-технічними, соціальними (пандемія коронавірусу, загроза ядерної війни, підвищений запит на соціальну справедливість), цифровізації суспільства та ін., яких раніше ніколи не було.

Гуманітарна експертиза покликана побудувати стратегію нового цивілізаційного розвитку, причому не футурологічну, а наукову. Стратегічний формат гуманітарної експертизи переформовує картину світу з розрахунком на новий технологічний модус, нове обличчя світу, забезпечення соціальної стабільності в плані прийняття владних адекватних рішень з реформування країн, міжнародних інститутів, організацій.

1. Об'єкт та предмет гуманітарної експертизи

Гуманітарна експертиза – це новітня наукова діяльність, де об'єктом вивчення є людина, а предметом – зміна природи людини, нові можливості особистості, що формуються в соціокультурному середовищі новітніх технологій і обумовлюють граничне буття людини в суспільстві; гуманітарна стратегія формування умов розвитку ціннісної свідомості особистості.

XXI століття – це століття нових технологій. Гуманітарну експертизу як наукову діяльність щодо експертиз в будь-якій галузі можна порівняти з ситуацією, яка існувала всередині 2000-х років в рамках підготовки фахівців з конкретних галузей культури в українських університетах, коли поряд зі змістовою частиною спеціальності ставилося модне слово «культурологія»: «Культурологія. Гра на баяні», «Культурологія. Хореографія» тощо.

Гуманітарний експерт – це не консультант з певної проблеми, не лобіст (частіше від бізнесу або державного відомства). Тому нині багато видань з назвами, наприклад, «Товарообмін та експертиза молока та молочних продуктів», «Автотехнічна експертиза» та ін. жодного відношення до гуманітарної експертизи не мають. Теж саме стосується й сфери культури, наприклад, експертизи культурних проєктів від Українського культурного фонду. Це експертиза конкретної галузі спеціалістами з певних напрямів культури.

Концепція формування гуманітарної експертизи як стратегічної діяльності у суспільстві розпочалась у 90-ті роки ХХ століття з етичної та соціальної експертизи. Тому на початку ХХІ століття ми можемо відстежити такі статті: «Від етичної до гуманітарної експертизи», «Від експертизи соціальної до гуманітарної експертизи»¹, де наукова спільнота прагне визначити основну проблематику гуманітарної експертизи, систематизувати напрацьовані підходи у цих сферах до впровадження концепції та технологій гуманітарної експертизи².

2. Філософська антропологія – методологічна основа гуманітарної експертизи

Гуманітарна експертиза як наукова діяльність розвивається на філософсько-антропологічному підґрунті, вирішує такі принципово важливі питання: *які* якості людини актуалізуються та актуальні нині у цифровому, технологічному середовищі буття; *як* наразі змінюється уява людини про саму себе під впливом смарт-технологій (наприклад, сучасних гаджетів), *які* багато функцій і властивостей людини (рахувати, писати, розмовляти, читати, комунікувати) перебирають на себе; *які* якості людини є базовими, що роблять її людиною.

Віртуальна реальність створює ілюзію повноти буття. Тобто межі існування людини зсуваються, гуманітарна експертиза прагне створити нову граничну антропологію людини. Такі якості людини, які раніше розглядалися як негативні: незавершеність, невизначеність, недомовленість, відкритість горизонту, неостаточність в архітектоніці особистості – наразі стають умовою для інтелектуального та морального її розвитку. Штучний інтелект створює умови для переосмислення базових якостей людини, повернення її до самої себе. Такі суто людські атрибути, як мислення, почуття, емпатія, воля, уява, фантазія, рефлексія, вбудовуються в систему людина-машина, людина у цифровому, технологічному середовищі і звертають увагу науковців на формування нових здатностей людини.

Гранична антропологія людини формується також завдяки техносфері, яка активно опановує космос, що впливає на людські здібності, стиль мислення. Наукова фантастика, зокрема брати Стругацькі, Ст. Лем, С. Павлов, А. Тарковський у фільмах «Соляріс»,

¹ Луков, В. А. От экспертизы социальной к гуманитарной экспертизе. *Знание. Понимание. Умение*, 2012. № 2. С. 114–118.

² Юдин, Б. Г. От этической экспертизы к экспертизе гуманитарной. *Знание. Понимание. Умение*, 2012. № 2. С. 126-135; Birnbacher, D. Wofür ist der „Ethik-Experte“ Experte? in: Gesang, B. (Hg.): *Biomedizinische Ethik. Aufgaben, Methoden, Selbstverständnis*. Paderborn, 2002. P. 97–114.

«Сталкер» ставлять питання, як люди, що побували в космосі, реагують на свої нові можливості. Чи бачать вони в них переваги, чи це стає приводом їхніх нескінченних мук. У книзі С. Павлова «Чорним слідом» йдеться про космодесантників, які впродовж подорожі на Уран при дослідженні Оберону випадково набули незвичайних здібностей, що змінили їхню людську природу. Вони можуть довго не дихати, сприймати радіохвилі, чути ультразвук, бачити у повній темряві, відчувати настрій людей і тварин, телепатичне спілкуватися між собою на будь-якій відстані та багато іншого. В плані соціальності вони моральні, з високим почуттям відповідальності перед людьми і суспільством, але свої «надздібності» вони самі сприймають неоднозначно. Це часто фізично болісно для них, вони не можуть їх контролювати у повсякденному житті. Чи ізолюються такі люди від інших, і живуть своїм інтенсивно-напруженим життям, усвідомлюючи, що донести нову інформацію зараз людям, що мислять по-іншому, неможливо? Чи прагнуть якимось змінити ситуацію?

Філософська антропологія аналізує повсякденне життя людей з новою психікою, її цікавить питання, як техносфера, що створила нове середовище існування, повертає людину всередину себе. Філософська антропологія знову відповідає на одвічні людські питання: чому нам сняться сни, подобається та чи інша музика, як ми усвідомлюємо себе, чому любимо і страждаємо. Для формулювання нових проблем, прийняття нелінійних рішень людині наразі необхідні такі якості, як осяяння, натхнення, інтуїція.

Гранична антропологія змінює наші уявлення про ідентифікацію людини. Якщо до середини ХХ століття в побудові ідентифікації на чільне місце висувалися соціальні параметри (та соціальна група, в якій відбувається первинна соціалізація), то з другої половини ХХ століття визначальними стали культурні чинники, закріпилося поняття «культурна ідентифікація», отримала поширення теорія транскультури. Глибинною основою ідентифікації визнавалася етнонаціональна культура, а потім вже кожен, мандруючи всіма культурами (номад), набирає те, що йому до вподоби. Поняття «транскультура», на думку М. Епштейна, позначає характеристику індивідуальної ідентифікації кожного.

Нині на перший план як первинний фундамент ідентичності пропонується універсальна людська природа. До універсальних властивостей людини відносять те, про що ми писали вище, і складний набір функціональних можливостей – інтелекту та уяви, емоцій і досвіду, самореалізації та самовизначення. Універсалістська природа людини знаходить прояв (прив'язана, усвідомлюється) через універсалії культури в суспільстві, які зараз стали однією з основних категорій культурології. В Інтернеті можна відшукати до 50 найменувань, що вважається

за культурні універсалії: мова як основний засіб спілкування, емоції, мова жестів, мова тілесності, моральні судження, логіка, естетичні стандарти, ритуали гостинності, традиції поховання, самовиявлення через соціальні інститути: шлюб, родина, освіта, релігія, економіка, здоров'я тощо.

Універсалії культури вказують на існування глибинних структур, що формують основи світопорядку і природи людини. У свій час І. Кант і неокантіанці довели, що поняття блага, істини, добра і краси не є власністю свідомості одного індивіда, чи навіть певної окремої культури, вони є універсаліями з точки зору їхньої ролі та функцій в культурі, тобто надані трансцендентно. Ці нові аспекти в граничній антропології як методологічній основі гуманітарної експертизи дають підстави стверджувати про формування нового типу мислення, оснований на «загальноцивілізаційній точці зору», тобто точки зору, яка виходить за межі всіх культур і формує уяву про цілісність культури.

Це має не тільки об'єктивні причини виникнення (глобальний інформаційний простір існування), але й суб'єктивне прагнення до визначення спільних інтересів і спільних цінностей, що допомагає долати будь-які культурно-національні кордони і створювати загальнопланетарну цивілізацію, де немає колективного насильства, наявні захист навколишнього середовища та забезпечення прав людини, панує дотримання вимог універсальних моральних цінностей.

Цьому сприяють також такі нові міжнародні практики, як поширення волонтерства в усіх його видах: в місцях воєнних конфліктів, екологічних катастроф, психологічна допомога різним верствам населення (волонтер нині стає знаковою фігурою суспільства), організація «Лікарі без кордонів» («Doctors Without Borders» є «міжнародною медичною гуманітарною організацією, яка надає термінову допомогу людям, постраждалим у військових конфліктах, в епідеміях, в природних техногенних катастрофах»)³.

Наша універсальна людська природа є фундаментом ідентичності, на основі якої формуються національності, раси, статі, як це було в «культурній ідентичності». У «граничній антропології» розробляється поняття «універсальний людський потенціал», яке розкриває креативні здатності людини, як об'єктивну, так і суб'єктивну природу людського знання, і передбачає рівні можливості для самореалізації людини незалежно від раси, віку, місця проживання. «Загальнолюдський потенціал» робить можливою появу індивідуальності та її моральності, розширює особистісний діапазон альтернативних знань і вірувань,

³ The Doctors Without Borders website. URL: <http://www.doctorswithoutborders.org/> (дата звернення: 19.09.2022).

традицій і звичаїв, цінностей і поглядів. В основі здатності кожного індивіда формувати і визначати свою власну ідентичність лежить складна взаємодія між самістю і суспільством, тобто тими культурними універсальними, які наразі панують у суспільстві, а не марксистська теза про те, що індивіди є сукупністю соціальних обставин, в яких вони розвивалися.

Такий підхід до розуміння проблеми ідентифікації стає основою великих соціальних проєктів. Один із них – дороговартісний проєкт Німеччини з прийому мігрантів, біженців, переселенців, що тікають від війни, переслідувань на релігійному ґрунті, природних і соціальних катаклізмів; не заперечується міграція з метою працевлаштування, можливостями отримання освіти та бажанням мандрів. Нині Німеччина – це країна, де поряд живуть вихідці з Африки, турки, сирійці, афганці, китайці, а наразі також багато вихідців зі Східної Європи, українців. Коли їдеш Німеччиною, усвідомлюєш, що це країна мігрантів, у якій всі добре спілкуються німецькою. Всупереч тому, що більшість пересічних громадян не задоволена тим, що уряд витрачає великі податкові гроші на утримання мігрантів, ця політика продовжується. Урядові установи морально і з правової точки зору жорстко припиняють прояви неповаги до людини іншої культури і бачать у змішанні ментальностей джерело альтернативного розвитку, запоруку уникнути розповсюдження націоналізму. Емануель Левінас (E. Levinas) зазначав: «Відносини з іншим проблематизують мене, вилучають і продовжують вилучати мене з мене самого, розкриваючи в мені все нові дарування»⁴. В європейських країнах поняття «національність» стало синонімом «громадянство».

Уряд Німеччини в останні роки перешкоджає розселенню мігрантів по діаспорах (як раніше, наприклад, в Берліні Кройцберг був районом турецької діаспори), а прагне заселяти мігрантів серед німців, перемішувати представників різних національностей. При забудові нового центру Берліна певна частина Фрідріхштрасе була віддана для соціального житла мігрантів, елітний район Хафенсіті в Гамбурзі також частково соціальні служби заселяють мігрантами. Уряд Німеччини стимулює корінних німців здавати житло мігрантам, тому що гарантовано оплачує його. Мігранти рівномірно заселяють простір міста і працюють спільно з німцями, повсякденне життя і дозвілля проводять в єдиному просторі.

Суміш менталітетів, культур саме в повсякденному житті руйнує традиційну самоідентифікацію, яка встановлює межі нашого розвитку. Первинна соціалізація відбувається в родині, етнонаціональному середовищі, і людина на несвідомому рівні абсолютизує цей спосіб

⁴ Левінас Е. Між нами. Дослідження думки-про-іншого. Київ : «Дух і Літера», 1999. 292 с.

життя як універсальний, розглядає його як основний досвід виживання, що часто призводить до відмови від справжньої відкритості до інших джерел істини. Взаємоперетин культур саме у повсякденному просторі психологічно полегшує руйнування соціальної локалізації, яка глибоко закладена в наше самовідчуття ще з дитинства, руйнує межі містечкового погляду на життя як кордону світу, навчає мислити динамічно і неоднорідно, дозволяє змінювати відтінки самовідчуття, не втрачаючи свого культурного осердя; пом'якшує психологічно складні реакції, зумовлені глибокими особистісними переживаннями – тривога, дискомфорт, невизначеність, конфронтація зі своїми забобонами – на мовні, расові, культурні, ідеологічні відмінності; здатність справлятися з «негативними» емоціями, такими як нетерпіння, розчарування, гнів, невдача при зустрічі з незнайомим, пов'язаними з тимчасовою «втратою себе». Щоденне спілкування корелює з мораллю, розвиває відчуття симпатії, справедливості, обов'язку і стає умовою до готовності відкритися досвіду і впливу іншого, до самотрансформації, здатності саморефлексії щодо процесу культурної адаптації.

Здатність «перетинати кордони», вибудовувати комунікацію в повсякденних контекстах співіснування різного: національностей, мов, етнічностей, конфесій, ідеологій тощо – допомагає індивіду надалі неминуче отримувати задоволення від участі в незнайомих обставинах, тому що динамізм, пластичність, здатність швидко переформовуватися відповідно до запитів конкретних ситуацій, подій, стають її суттєвою рисою.

Німеччина витрачає багато коштів на реалізацію мовної політики: безплатні річні інтеграційні курси в усіх районах для всіх охочих (ім ще платять грошову допомогу, тому що вивчення мови – їхня робота), у районних бібліотеках щоденні групи спілкування німецькою для всіх охочих різного рівня володіння мовою. В Україні нині є нагальна потреба в розвитку мовної політики, яка б охоплювала повсякденне існування людини.

Розробка нових підходів до ідентичності філософською антропологією все більше усвідомлюється як нагальна стратегія гуманітарної експертизи будь-яких технологічних і соціальних проєктів.

Оскільки об'єктом гуманітарної експертизи є людина, її здібності і можливості, експертиза конкретних проєктів фактично відповідає на питання: як певний проєкт буде розвивати ціннісну свідомість особистості. Гуманітарні наслідки технологічних та соціальних проєктів у різних сферах суспільства, які не самодостатні, а орієнтовані на перспективи особистісного розвитку, осмислення, нове сенсоутворення.

Гуманітарна експертиза осмислює шляхи формування адаптивного потенціалу людини, спираючись на різні сфери наукової гумані-

таристики: філософії, антропології, культурології, мовознавства, соціології, соціальних досліджень технології тощо. Її методологія – міждисциплінарна. Конкретні методи різні: контент-і-інтент-аналіз, метод семантичного диференціала, інформаційно-цільовий аналіз, логічний і психологічний аналіз, культурна аналітика тощо.

Гуманітарна експертиза має чітке практичне спрямування: відстежити і відрегулювати соціальні процеси, що виникають в результаті новітніх технологій, у довготривалій перспективі розвитку людини і суспільства, тобто впровадження їх в управлінську практику. За останні три десятиріччя науковцями напрацьовано багато з проблеми гуманітарної експертизи: визначені предмет, ціль, завдання, основні напрями на основі комплексної методології.

3. Складові частини та суб'єкти гуманітарної експертизи

Гуманітарна експертиза починалася й нині існує як форма суспільного діалогу, різновид, складова частина суспільної комунікації соціуму з владою, бізнесом, науковцями, різного роду організаціями і зацікавленими соціальними групами, тобто як публічна політика. Одне із завдань гуманітарної експертизи як публічної політики – соціо-гуманітарне супроводження проекту технонауки: знайти гармонійне співвідношення між об'єктами, прогнозами лідерів проекту та очікуваннями соціальних груп, яких зачіпає проект.

Для гуманітарної експертизи в реалізації проекту важливим є дискурсивно-соціальний контекст висловлювань про майбутнє, співвідношення їх з вже наявними образами майбутнього в інших спільнотах. Журналістика є однією з форм комунікативних майданчиків для таких дискусій. Завдання журналістики – знайти адекватні форми висловлювань, гармонізувати цілі, цінності і обов'язки, чітко визначити соціогуманітарні ризики і перспективи технонаукового проекту, вбудувати «життєвий світ» певних соціальних груп в комунікацію, їхні соціальні та особистісні очікування. Журналістика вибудовує «ідеальні образи», необхідні для суспільного визнання і успішного поширення нової технології. Фактично журналістика в усіх її формах оформлює соціальний контур технонауки, об'єднуючи основних суб'єктів гуманітарної експертизи: лабораторію (науку), суспільство, бізнес. Журналістику можна розглядати як певну форму «дискурсивної гри» між складовими гуманітарної експертизи, виробництво риторики соціальних очікувань⁵.

⁵ Die Wissenschaft muss sich mehr einmischen. URL: <https://www.deutschlandfunkkultur.de/expertise-in-der-politik-die-wissenschaft-muss-sich-mehr-100.html>

Важливим аспектом гуманітарної експертизи в оцінці соціальної успішності проекту є аналіз мовних практик повсякдення, які фактично створюють духовний контекст існування людини і мобілізують її на вирішення певних завдань. Мовні практики «періоду Перебудови» (кінець 80-початок 90-х років ХХ ст.), коли відкрилась можливість змін, передавали безсилля конкретної особистості змінити щось принципово, радикально, тому що в суспільстві панували корупція, насилля, беззаконня. Протилежні мовні практики панують сьогодні під час війни в українському суспільстві, які показують рішучість конкретної особистості «йти до кінця», фактично диктують владі шлях до радикальних демократичних змін у суспільстві.

Харві Сакс розробив «конверсальний аналіз» («conversation analysis»), який дозволяє враховувати контекстуальну ситуацію, тобто характер взаємодії в спілкуванні: як люди передають інформацію, думки, плітки, чутки, як утримують увагу співрозмовника, тобто як у мові відтворюються соціальні зв'язки, порядок. Іншими словами, як мовні практики повсякдення відтворюють соціальну взаємодію, що дає розуміння соціальних відносин⁶. Його учениця Гейл Джефферсон розробила параметри, що дозволяють враховувати не тільки за змістом, але й за манерою розмови: паузи, інтонація, сміх, зітхання, накладення реплік, фіксувати створення соціальності. Не йдеться про руйнування онтологічних основ знання.

У 90-і роки ХХ ст. гуманітарна експертиза як особлива форма експертної діяльності опановувала міжнародний досвід, розвивала зовнішньо-публіцистичні форми зв'язків низового суспільства і влади. Основними суб'єктами гуманітарної експертизи були бізнес, державно-відомча експертиза, науково-дослідні інститути. Наразі вона оформлюється у соціальний інститут, де важливим є результат напрацювань, який стане основою для нової законодавчої бази і правових норм в суспільстві.

Інституалізація гуманітарної експертизи зумовлена, по-перше, міждисциплінарністю її інструментарію; по-друге, адаптацією банку напрацювань для таких технологій у різних сферах діяльності, а також потребою узагальнення різноманітних методів експертизи, добре розроблених у різних галузях: технічних, соціальних, культурних, педагогічних, екологічних тощо. Використання та вдосконалення певної технології у часі породжує нові явища і ефекти, виявляє нові фактори ризиків, які були приховані на початковому етапі проекту. Інституалізація потрібна для ефективного зв'язку з владними структурами, які приймають керівні рішення, виробляють політику.

⁶ Sacks H. Lectures on conversation. London: Blackwell Publishing, 1995. 1491 p.

4. Основні напрями гуманітарної експертизи

Гуманітарна експертиза структурується за різними стратегічними напрямами, тому розглянемо основні серед них.

Етос технонауки в гуманітарній експертизі

Цей напрям формувався як біоетика новітніх технологій. Етична експертиза як важлива складова частина гуманітарної почала формуватися у цьому напрямі, де з позицій гуманізму аналізувалися наслідки технологій з модифікації «природи людини», а також наукові дослідження у галузі біології, екології, нові медичні та психологічні практики. Це давало підстави для появи нових правових норм. У цьому напрямі актуальним також є гуманітарна експертиза трансгуманістичних проєктів, технічного вдосконалення тілесної природи людини. Головне питання – наслідки трансформації тілесності для справжньої, соціальної природи людини. Вивчаються також, на перший погляд, безвихідні напрями, як, наприклад, використання вірусів на користь людства. Поки ще не знайдені такі шляхи, але у безнадійних випадках це працює, і є надія у майбутньому створити нову технологію. Надія стає рушійною силою гуманітарної експертизи.

Екологічна складова частина технологічних проєктів, метою яких є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка міри екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Ідеологія, біополітика, технології. Актуалізується питання людиноорієнтованих технологій⁷.

Гуманітарні аспекти комп'ютеризації і цифровізації суспільства

Стратегія цифровізації суспільства в Плані розвитку ООН розглядається у двох напрямках: оцифрування (перенесення інформації з матеріальних носіїв у цифрову форму), що змінює технологію процесів, наукові підходи в розробці гіпотез, і власне цифровізація публічної сфери в плані організації надання послуг⁸.

Цифровізація (англ. digitalization) стає умовою розвитку будь-якої сфери суспільства і буття людини. Гуманітарну експертизу цікавлять не стільки економічні, техніко-організаційні процеси, величезні технологічні ризики, скільки суспільно-антропологічні їх наслідки,

⁷ Шевченко С.Ю. Цикл «хайпа» и человекоориентированные технологии. *Конвергенция технологий и дивергенция будущего человека: рабочие тетради по биоэтике* : сб. науч. ст. Москва : МосГУ, 2017. С. 107–115; Юдин Б.Г. Об этосе технонауки. *Философские науки*, 2010. № 12. С. 58–66.

⁸ Стратегія цифровізації ООН. URL: <https://digitalstrategy.undp.org> (дата звернення: 19.09.2022).

психоемоційні виклики, які загострюють граничне буття людини; нові моральні норми, законодавчі та нормативно-правові документи, що регулюють ці процеси. Інформаційне суспільство вимагає від людини таких здатностей, як системне мислення, технічна грамотність, використання інформаційних технологій. На основі глобалізованих інформаційних мереж на початку XXI століття діє нова модель реалізації інформаційних взаємодій. Цифровізація створює нову реальність, в якій нині живе людина, спеціалізовані цифрові послуги наразі вирішують більшість практичних проблем. Виникло поняття «гібридного світу» як результату злиття реального та віртуального світів, де можливе здійснення всіх «життєво необхідних» дій, які змінюють реальну дійсність через віртуальний світ. Цифрова реальність – це доповнення до природної реальності. Завдання гуманітарної експертизи – розкрити процес цифровізації як реальний соціальний ресурс адаптації людини до життя і зняти ризики її як засобу маніпулювання свідомістю.

Штучний інтелект (ШІ) і людина: специфіка соціотехнологічної взаємодії

ШІ як спосіб пізнання світу, раніше були розум та відчуття (віра). Під впливом ШІ змінюється бачення людини самої себе, своєї ідентичності. ШІ доповнює людське сприйняття реальності, суттєво змінює людський досвід і це впливає на ідентичність людини. Рішення ШІ часто більш точні та адекватні, ніж людські. ШІ сприяє революції в різних сегментах економіки, знімає проблему базової зайнятості населення, економічно може забезпечити гідний прожитковий мінімум та актуалізує проблему творчого потенціалу людини, щоб вона не пішла в ескапізм, інформаційну залежність від ТБ, наркотики. Збільшується роль ШІ в еволюції людства.

Штучний інтелект став сьогодні одним з найголовніших технологічних трендів світу, який перетворився з теоретичної концепції в реальний продукт, що завойовує споживацький ринок. Гаджети, штучний інтелект (ШІ) підсилюють, часто дублюють людську діяльність, а головне – виконують рутинні інтелектуальні функції в усіх сферах, наприклад, в юридичній, медичній, економічній. Вони перевтілюють діяльність у цих сферах на надання послуг, тобто на певний вид товару. Розширення сфери послуг завдяки новим технологіям у галузях, які завжди трималися на особистісному спілкуванні, має свої переваги і недоліки. Наприклад, в медицині завдяки цифровізації медичне консультування стає доступним кожному у будь-який час, за будь-яких обставин, адже на автостоянках, кафе, малонаселених місцях стоять автомати для такого консультування, можна проводити прийом людини дистанційно різними фахівцями. Ізраїль швидко зупинив поширення коронавірусу завдяки цифровізації

медицини, коли обстеження пацієнтів, взяття аналізів, консультування проводилося повністю дистанційно. Саме лікування в стаціонарі відбувалося також з обмеженням контактів хворих з медичним персоналом. Це відкриває зовсім нові умови існування в реальності. Негативним аспектом цифровізації є те, що медицина перевтілюється в надання послуг за протоколом, а не діагностування і лікування людини з її особливостями, що можливо тільки при безпосередньому контакті.

Цікавим є досвід Естонії в цифровізації медичної сфери. Охорона здоров'я здійснюється за допомогою порталу пацієнта, який веде лікар. Треба зазначити, що Україна теж прагне до цього. За допомогою порталу для пацієнтів можна подавати різні заявки на медичні послуги, узгоджувати правові питання з заповіту про тіло після смерті для наукової і навчальної роботи, про передачу тканин і органів для пересадки⁹.

Для гуманітарної експертизи не суттєво, що медицина під впливом ШІ, цифровізації перетворюється на сферу послуг: лікарі на основі міжнародного протоколу, з урахуванням симптомів ставлять діагноз і виписують лики. Це сфера швидкої допомоги. Головне, що змінюється парадигма медицини, коли звертається увага на індивідуально-сутнісне – лікування починається з визначення генома пацієнта, на основі якого будується система харчування, спосіб життя, режим професійної зайнятості і тільки потім виписуються ліки.

Гуманітарна експертиза освітніх практик

Освітні практики сьогодення націлені на розвиток рефлексивного, проєктивного типу мислення. Технології, які розвиваються за власними законами, випереджають рівень соціальної готовності прийняти і осмислити нові цивілізаційні перспективи техносфери. Завдання освіти – зняття ментального бар'єра і формування метапозиції («ефекту горизонту», «мислення з точки зору загальнопланетарного підходу»), яка дозволяє змінювати точку зору бачення проблеми, актуалізує уяву. Гуманітарна експертиза змінює тип мислення: не з минулого у сьогодення, а з майбутнього в сьогодення, як випереджальне реагування на можливості техносфери. Змінюється система принципів освіти, формується потреба використання нових цифрових освітніх інструментів та їхнє осмислення, адже воно формує новий досвід та світогляд¹⁰.

⁹ Держава в смартфоні. Як це працює в Естонії. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/cifrova-derzhava-yak-estoniya-zaluchaye-milyoni-yevro-50031422.html> (дата звернення: 19.09.2022).

¹⁰ Русаков С.С. Інструменти цифрової культури: культурологічний погляд на інновації в освітній галузі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* : зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 33(46). С. 130–136.

Якість освіти починає грати вирішальну роль у пристосуванні до змін у технологіях та економіці. Формування ціннісної свідомості, розвиток мислення.

Естонія завдяки цифровізації реформувала освітню сферу і фактично реалізувала концепцію електронної держави та е-урядування¹¹. Цьому сприяла інтеграційна робота з Ізраїлем, Південною Кореєю, Новою Зеландією, Великобританією. У 2014 році вони створили спільноту цифрових країн. Digital 5 об'єднав зусилля в розробці новітніх проєктів, щоб ділитися кращими практиками та ключовими знаннями. Держава в смартфоні – завдання, що вирішується сьогодні й українським урядом, спираючись на їхній досвід¹².

Гуманітарна експертиза у журналістиці, рекламній та пропагандистській TV-діяльності

Важливий напрям, адже він працює, перш за все, з ціннісною свідомістю. Аналіз того, чи впливають цінності, які стверджує реклама, на розвиток людини і суспільства, або навпаки. Вироблення технології сучасної комунікації – завдання журналістики, соціальної реклами. Комунікативна дія в сучасному суспільстві. Маніпуляції в рекламі як об'єкт гуманітарної експертизи.

Гуманітарна експертиза війни

Актуальний напрям, який варто розвивати, адже він дає новий ракурс осмислення важливих воєнних подій.

Гуманітарна експертиза новітніх глобальних соціальних проєктів

Зміна фокуса аналізу різних соціальних проєктів. Наприклад, нині надзвичайно зріс попит на соціальну справедливість і злам дисциплінарного суспільства, яке чинить колективний тиск на індивіда. Пандемія коронавірусу прискорила процес руйнування моделі «середнього класу» як моделі рівності у суспільстві і висвітлила процес нового структурування суспільства. Фактично відбулося швидке класове розшарування, де панівним класом став креативний клас. Під натиском нової економіки, нових технологій, нових типів зайнятості формується нова еліта – ті, хто зайняті у комп'ютерній сфері, дизайні та інших схожих сегментах. Одночасно з'являється новий нижчий клас – ті, хто їх обслуговує: надає клінінгові послуги у широкому розумінні, кур'єри, таксисти тощо. Соціальну чутливість до цих проблем, необхідність осмислення їх в культурологічному плані репрезентують

¹¹ Держава в смартфоні. Як це працює в Естонії. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/cifrova-derzhava-yak-estoniya-zaluchaye-milyoni-yevro-50031422.html> (дата звернення: 19.09.2022)

¹² Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/04/23/7080831>. (дата звернення: 19.09.2022).

багато серіалів та фільмів, які вже тривалий час займають важливе місце під час наукового аналізу¹³. До нашої теми варто віднести такі важливі телесеріали та фільми: серіал «Паперовий будинок», «Гра в кальмара», «Паразити»; «Джокер» (США, 2019), «Платформа» (Іспанія, 2019), «Новий порядок» (Мексика, 2019), «Крізь сніг (2019, Південна Корея) та багато інших.

Пандемія коронавірусу поставила питання про якість життя незалежно від місця проживання. Нові технології, війна з Росією прискорюють зміни в основі економіки – енергоносіях. Ще десять років тому здавалася абсурдною відмова від бензину, нафти, газу. Нині у Німеччині прийнято програму до 2030 року перевести увесь автомобільний транспорт на електрику, електромобілі. Влітку 2022 року (з червня до вересня) Німеччина запропонувала соціальний проєкт, щоб уникнути напруги в суспільстві – фактично безплатний проїзд всіма видами транспорту, включаючи сполучення між містами (проїзний квиток за 9 євро). Це розв'язало проблему нестачі бензину і його подорожчання у зв'язку із саботажем постачання нафти і газу з Росії, дозволило створити запаси на зиму, прибрати затори на дорогах за збільшеного попиту на подорожі після дворічного пандемічного карантину в суспільстві. Саме гнучкі соціальні проєкти дозволяють зняти радикалізм широких мас, який підігрівається популізмом, трампізмом, боротьбою корупційних кіл за владу.

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищевикладеного розуміння об'єкта та предмету гуманітарної експертизи, її складових частин та суб'єктів, філософсько-антропологічній методології варто зосереджуватись на трьох аспектах під час аналізу змісту її основних напрямів: аксіологічному (зміна цінностей і типу мислення), практичному (адаптивні нові якості людини, особистісний потенціал), комунікативному (соціум, управлінські рішення, комунікація влади і суспільства). Концептуальна модель з гуманітарної експертизи, що пропонують автори монографії, передбачає під час аналізу використання таких критеріїв:

1. *Світоглядно-екзистенціальний вимір*, який означає зміну сенсожиттєвих орієнтирів існування людини в граничному бутті, трансформації світогляду, зокрема цінностей людини і спільноти.

¹³ Русаков С. С. Телесеріал як якісний авторський продукт в контексті популярної культури. *Гуманітарний корпус: зб. наук. ст. з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Київ : Генеза, 2014. Вип. 3. С. 253–254.

2. *Комунікативний* – автор вивчає обраний напрям як форму суспільного діалогу, тобто як публічну політику. Складові частини комунікації: науковці (лабораторія), влада, бізнес і різного роду суспільні організації, зацікавлені соціальні групи.

3. *Практичний вимір* – відстеження та регулювання соціокультурних процесів, що виникають в результаті появи та поширення новітніх технологій, виявлення нового людського потенціалу, нових адаптивних можливостей людини.

Тут враховані як *теоретичний*, так і *практичний аспекти*. Особливо важливим є практичне спрямування гуманітарної експертизи, передусім аналіз та актуалізація екзистенціальних й соціокультурних процесів, що виникають в результаті появи та поширення новітніх технологій.

Актуальність гуманітарної експертизи зростає у зв'язку зі швидким розвитком технологій, коли виникають такі нові феномени, ситуації, які не можна оцінити однозначно в силу їхньої абсолютної новизни або складності. Гуманітарна експертиза, перш за все, вирішує, що відноситься до людського, що не відноситься, які форми діяльності можна рахувати людськими і потрібно захищатися законом, а які ні.

Гуманітарна експертиза осмислює гіпотетично проблеми майбутнього і шляхи їх вирішення цивілізаційним шляхом. Експерт наближає нас до проблемних ситуацій, визначає їх межі, показує, як ми можемо працювати з ними. Кваліфікація експерта не оцінюється його науковим ступенем, посадою, тобто статусом. В експертному аналізі важлива як індивідуальна думка, обумовлена енциклопедичністю знання і досвідом експерта з певної проблеми, так і те, наскільки вона доповнює загальний контекст.

Ефективність гуманітарної експертизи залежить від існування в умовах конкуренції, якщо вона має вектор, альтернативу різних рішень, виходить на міжнародній рівень. Важливими умовами є також відкритість (публічність, в якій важливим індикатором є свобода слова, незалежність журналістів), наявність інституційного оформлення для гнучких і ефективних зв'язків з владою для адекватної реалізації і вибудовування політики; наявність потужного наукового середовища для експертизи. Феномен гуманітарної експертизи в сучасних умовах охоплює аксіологічні, наукові, комунікативні аспекти.

АНОТАЦІЯ

Гуманітарна експертиза розглядається як науковий напрям та публічна політика, які формують стратегію майбутнього розвитку людини у техногенному суспільстві. Філософська антропологія як методологічна основа гуманітарної експертизи розвивається

на міждисциплінарному підході і її цікавить, перш за все, формування адаптивного потенціалу людини у новому техногенному суспільстві, розвиток ціннісної свідомості особистості. Розглядається історія формування гуманітарної експертизи, відмінність її від етичної та соціальної, з яких вона бере свій початок. Позначаються вимоги до інституалізації гуманітарної експертизи на сучасному етапі. Визначені основні напрями гуманітарної експертизи: етос технонауки в гуманітарній науці; гуманітарні аспекти комп'ютеризації та цифровізації суспільства; штучний інтелект та людина: специфіка соціотехнологічної взаємодії; гуманітарна експертиза освітніх практик; гуманітарна експертиза як публічна діяльність: журналістика, рекламна та інформаційна галузі; гуманітарна експертиза війни; гуманітарна експертиза новітніх глобальних соціальних проєктів, надано їх коротку характеристику, проблеми, які вони вирішують. Підкреслюється, що гуманітарну експертизу цікавлять не просто наслідки технологічних і соціальних проєктів, а як саме вони орієнтовані на перспективи особистісного розвитку, осмислення, нове сенсоутворення.

Ключові слова: гуманітарна експертиза, соціальна технологія, гуманітарне знання, гуманізм.

Key words: review of the humanities, social technology, the humanities knowledge, humanism.

Література

1. Сатанодиця – Тень «русского мира». Разговор с Михаилом Эпштейном. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LJ9Io5zfMyw> (дата звернення: 19.09.2022).

2. Мережева країна: як Естонія запровадила е-урядування. URL: <https://internetua.com/merejeva-krayina-yak-estoniya-zaprovadila-e-uryaduvannya4> (дата звернення: 20.09.2022).

3. Ночвай В. Інтеграція України до Єдиного цифрового ринку Європи. *Громадська синергія* : веб-сайт URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Integratsia-UA-do-jedynogo-tsifrovogo-rynku-EU_ua_2019.pdf (дата звернення: 20.09.2022).

4. Панченко В.І. Культурологічна експертиза культурних ресурсів. *Українські культурологічні студії*. 2018. Вип. 1(2). С. 78–82.

5. Русаков С.С. Інструменти цифрової культури: культурологічний погляд на інновації в освітній галузі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 33(46). С. 130–136.

6. Русаков С.С. Телесеріал як якісний авторський продукт в контексті популярної культури. *Гуманітарний корпус*: зб. наук. ст.

з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Генеза, 2014. Вип. 3. С. 253–254.

7. Иванченко Г.В., Леонтьева Д.А. Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности. Москва : Смысл, 2006. 456 с.

8. Birnbacher, D. Wofür ist der „Ethik-Experte“ Experte? in: Gesang, B. (Hg.): Biomedizinische Ethik. Aufgaben, Methoden, Selbstverständnis. Paderborn, 2002, P. 97–114.

9. Bora, A. Technoscientific Normativity and the “Iron Cage” of Law. *Science, Technology, & Human Values*. 2010. Vol. 35, № 1. P. 3–28.

10. Cappelen, H. W. Radical and Moderate Pragmatic: Does Meaning Determine Truth Conditions? *Semantics versus pragmatics*. Oxford : Oxford University Press, 2005. P. 45–71.

11. Fuller, S. Can Universities Solve the Problem of Knowledge in Society without Succumbing to the Knowledge Society? *Policy Futures in Education*. 2003, Vol 1. P. 106–124.

12. Goldman, A. I. Experts: Which Ones Should You Trust? *Philosophy and Phenomenological Research*, 2001, Vol. 63, № 1. P. 85–110.

13. Grunwald, A. Technik und Politikberatung. Philosophische Perspektiven. Suhrkamp Verlag, 2008. 403 p.

14. Hardwig, J. Towards an Ethics of Expertise. *Professional Ethics and Social Responsibility*, 1994. URL: https://www.researchgate.net/publication/259863901_Toward_an_Ethics_of_Expertise (дата звернення: 19.09.2022).

15. Lanham Hoffmann, M. How to Identify Moral Experts? An Application of Goldman’s Criteria for Expert Identification to the Domain of Morality. *Analyse & Kritik*, 2012. Vol. 2. P. 299–313.

16. Scholz, O. R. Experts: What They Are and How We Recognize Them – A Discussion of Alvin Goldman’s Views. *Grazer Philosophische Studien*. 2009. № 79. P. 187–205.

17. Tutton, R. Genomics and the Reimagining of Personalized Medicine. London : Routledge, 2014. 214 p.

Information about the author:

Miednikova Halyna Serhiivna,

Doctor of Sciences in Philosophy,

Professor at the Department of Theology,

Religious Studies and Cultural Studies

National Pedagogical Drahomanov University

9, Pirogov str., Kyiv, 02000, Ukraine